

Золковер Андрій Олександрович

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет технологій та дизайну*

Золковер Андрей Александрович

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Zolkover Andrii

*PhD, Associate Professor,
Kyiv National University of Technologies and Design
ORCID 0000-0002-8176-1850*

РОЛЬ ФІНАНСОВИХ ДІДЖИТАЛ-ІННОВАЦІЙ У ПРОЦЕСАХ ДЕТІНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

РОЛЬ ФИНАНСОВЫХ ДИДЖИТАЛ-ИННОВАЦИЙ В ПРОЦЕССАХ ДЕТЕНИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

THE ROLE OF FINANCIAL DIGITAL INNOVATION IN THE PROCESSES OF DE-SHADOWING OF THE NATIONAL ECONOMY

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз сучасного стану (за результатами 2016 р.) поширення різних видів фінансових гіджитал-інновацій (інвестиційних, страхових, банківських) для 33 країн світу. Це дозволило виявити флагманів (Норвегія, Швеція, Фінляндія) та аутсайдерів (Болгарія, Хорватія, Румунія, Словенія, Греція та Кіпр) у контексті масштабності їх імплементації. За результатами аналізу також встановлено, що найбільш популярним типом фінансових гіджитал-інновацій є страхові, тоді як інвестиційні та банківські користуються меншим попитом серед економічних агентів у досліджуваних країнах. У статті також проаналізовано та систематизовано теоретико-емпіричні напрацювання провідних світових науковців щодо питання ідентифікації впливу фінансових гіджитал-інновацій на рівень тінізації національної економіки, що дозволило виявити як переваги, так і загрози розвитку віддалених технологій надання різних видів фінансових послуг. Зокрема, серед основних переваг гіджиталізації фінансових послуг можна виокремити прискорення доступу до фінансових продуктів та розширення можливостей щодо акумуляції капіталу (поряд з традиційними фінансовими посередниками, популярності набирає, наприклад, краудфандинг), зниження вартості позикового капіталу, економія на транспортних витратах та ін., тоді як основну загрозу представляє асинхронність темпів розвитку фінансових гіджитал-інновацій у порівнянні з адаптацією до цих змін нормативно-інституціонального забезпечення їх надання, що обумовлює появу додаткових стимулів для розвитку неформальних економічних відносин. Отримані результати можуть бути покладені в основу виявлення закономірностей експансії тінізаційних процесів під впливом розвитку фінансових інновацій, а також розроблення конкретних рекомендацій щодо нівелювання їх деструктивного впливу на національну економіку.

Ключові слова: гіджиталізація, тіньова економіка, неформальна економіка, фінансовий інновації, фінансові посередники.

Аннотация. В статье осуществлен комплексный анализ современного состояния (по результатам 2016 года) распространения различных видов финансовых диджитал-инноваций (инвестиционных, страховых, банковских) для 33 стран мира. Это позволило выявить флагманов (Норвегия, Швеция, Финляндия) и аутсайдеров (Болгария, Хорватия, Румыния, Словения, Греция и Кипр) в контексте масштабности их имплементации. По результатам анализа также установлено, что наиболее популярным типом финансовых диджитал-инноваций являются страховые, тогда как инвестиционные и банковские пользуются меньшим спросом среди экономических агентов в исследуемых странах. В статье

таже проаналізовані і систематизовані теоретико-емпіричні наработки ведучих світових учених по вопросу ідентифікації впливу фінансових диджитал-інновацій на рівень тенезації національної економіки, що дозволило виявити як переваги, так і загрози розвитку віддалених технологій надання різних видів фінансових послуг. В частині, серед основних переваг диджиталізації фінансових послуг можна виділити прискорення доступу до фінансових продуктів і розширення можливостей по накопиченню капіталу (наряду з традиційними фінансовими посередниками, популярність набирає, наприклад, краудфандінг), зниження вартості позиченого капіталу, економія на транспортних витратах і пр., тоді як основною загрозою представляє асинхронність темпів розвитку фінансових диджитал-інновацій по порівнянню з адаптацією до цих змін нормативно-інституціонального забезпечення їх надання, що обумовлює появу додаткових стимулів для розвитку неформальних економічних відносин. Отримані результати можуть бути положені в основу виявлення закономірностей експансії тенезаційних процесів під впливом розвитку фінансових інновацій, а також розробка конкретних рекомендацій по нівелюванню їх деструктивного впливу на національну економіку.

Ключевые слова: диджиталізація, теневая економіка, неформальна економіка, фінансові інновації, фінансові посередники.

Annotation. In the article it is presented a comprehensive analysis of the current state (according to the results of 2016) of the dissemination of various types of financial digital innovations (investment, insurance, banking) for 33 countries. This identified flagships (Norway, Sweden, Finland) and outsiders (Bulgaria, Croatia, Romania, Slovenia, Greece and Cyprus) in the context of the scale of their implementation. Under the analysis, it is also found out that the most popular type of financial digital innovation is insurance, while investment and banking are less in demand among economic agents in the studied countries. In the article it is also analysed and systematized the theoretical and empirical works of leading world scholars on the identification of the impact of financial digital innovations on the level of shadowing of the national economy, which revealed both the benefits and threats of remote technologies for various types of financial services. In particular, the main advantages of digitalization of financial services are as follows: accelerating access to financial products and expanding opportunities for capital accumulation (along with traditional financial intermediaries, gaining popularity, such as crowdfunding), reducing the cost of borrowed capital, savings on transportation costs, etc. In turn, the main threat is the asynchrony of the pace of development of financial digital innovations in comparison with the adaptation to these changes of regulatory and institutional support for their provision, which leads to additional incentives for the development of informal economic relations. The obtained results can be used as a basis for identifying patterns of expansion of shadowing processes under the influence of the development of financial innovations, as well as the development of specific recommendations for eliminating their destructive impact on the national economy.

Key words: digitalization, shadow economy, informal economy, financial innovations, financial intermediaries.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток фінансового сектору протягом останніх трьох десятиліть призвів до активізації процесів фінансіалізації економіки, при яких питома вага фінансових операцій значно превалює над операціями, здійсненими суб'єктами реального сектору економіки. Інтенсивна та широкомасштабна фінансіалізація як у національному, так і загальносвітовому контекстах може мати як низьку перевагу, так і ряд серйозних загроз. Серед переваг фінансіалізації можна виділити спрощення багатьох фінансових процедур, поява нових видів фінансових продуктів та інструментів, високий вклад у створення ВВП країни тощо. Разом з тим, явище фінансіалізації містить і певні загрози, серед яких: висока залежність економічних агентів від стабільності функціонування фінансової системи (особливо, банківського сектору), адже будь-які масштабні негативні флуктуації практично без часового лагу позначаються на вартості тих чи інших фінансових продуктів, що може мати негативний вплив для домогосподарств та суб'єктів госпо-

дарювання; такий тісний та безпечний зв'язок фінансового та реального сектору економіки також сприяє швидкій трансмісії фінансових шоків не лише в межах економічної системи країни, а й навіть до інших держав, що яскраво проявилось у період світової фінансової кризи 2007–2009 рр.; крім швидкості трансмісії шоків зростає також і масштаб збитків, спричинених ними та ін. Варто також зауважити, що інтенсивний розвиток фінансового сектору сприяє появі нових фінансових продуктів, а також динамічній трансформації схем тінізації доходів за участі фінансових посередників, а тому надзвичайно важливим та актуальним напрямком наукових досліджень є визначення ролі фінансових диджитал-інновацій у процесах детінізації національної економіки, адже думки науковців та практиків щодо даного питання суттєво варіюються (від кардинально негативного до абсолютно позитивного), що вимагає поглибленого вивчення даного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що окремі теоретичні та емпіричні ас-

пекти аналізу ролі фінансових інновацій в цілому та діджитал-інновацій зокрема у контексті детінізації національної економіки знайшли своє відображення у роботах таких науковців як: Бердієв та Сауноріз [1], Елгін [3], Кук та Маккей [2], Макгейді, Шнайдер та Блум [5] та ін., проте ці дослідження містять іноді суперечливі висновки та узагальнення, що і обумовлює необхідність більш глибокого наукового пошуку у даному напрямку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження сучасного стану розвитку фінансових діджитал-інновацій у країнах світу, а також узагальнення та систематизації існуючих теоретико-емпіричних напрацювань щодо визначення їх ролі у процесах детінізації економіки.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до комплексного аналізу теоретичних та емпіричних досліджень щодо формалізації причинно-наслідкових зв'язків між розвитком фінансових діджитал-інновацій та рівнем тінізації економіки, доцільно проаналізувати аналітичну інформацію щодо їх поширення у 33 країнах світу (Австрія, Албанія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швейцарія, Швеція) за офіційними даними Євростату [4] у 2016 році (табл. 1).

Отже, за даними, представленими у табл. 1, можна відмітити, що питома вага у загальній структурі фізичних осіб, що купували або продавали акції, облігації, цінні папери чи здійснювали інші інвестиційні операції через мережу Інтернет, у 2016 р. коливається у діапазоні 0–19%. Максимальний рівень показника зафіксовано у Швеції (19%), Фінляндії (12%) та Норвегії (10%). Дещо нижчі значення діджиталізації інвестиційних операцій у Люксембурзі, Нідерландах, Великобританії та Німеччині, тоді як у Болгарії, Греції, Кіпрі та Чехії значення аналізованого параметра є нульовим.

У контексті характеристики стану розвитку страхових діджитал-інновацій в обраних країнах, варто зауважити, що рівень цього показника коливається в межах 1–34%, що засвідчує практично двократне перевищення максимального значення аналізованого параметра у порівнянні з попереднім, тобто фізичні особи в аналізованих країнах є більш схильними до придбання страхових, а не інвестиційних продуктів через мережу Інтернет. Разом з тим, слід зазначити, що діджиталізація страхового ринку є найвищою у Великобританії (34%), Нідерландах (31%), Естонії (30%), Норвегії (24%), Латвії (21%) та Фінляндії (19%). Дещо нижчий рівень цього показника зафіксовано в

Ірландії, Швеції, Чехії, Німеччині, Литві та Люксембурзі, тоді як мінімальний рівень віртуалізації страхових послуг мають Болгарія, Румунія та Туреччина.

У контексті даного дослідження варто відмітити, що питома вага у загальній структурі фізичних осіб, що отримували позики або кредити від банків чи інших фінансових посередників через мережу Інтернет, є навіть нижчою, ніж за двома вищеописаними групами фінансових послуг. Зокрема, рівень діджиталізації банківських послуг коливається у межах 0–16%, причому максимальне його значення зафіксовано у таких країнах як Норвегія (16%), Швеція (11%) та Фінляндія (9%), середнє – у Естонії, Латвії та Великобританія, а мінімальне – на Кіпрі, в Угорщині, Австрії, Румунії та Словенії.

Варто також підкреслити, що країнами-флагманами в імплементації усього спектру фінансових діджитал-інновацій є Великобританія (38%), Норвегія (37%), Нідерланди (35%), Швеція (33%), Естонія (32%) та Фінляндія (31%), тоді як до переліку держав з нерозвинутим віртуальним сегментом фінансового ринку можна віднести Болгарію, Хорватію, Грецію, Кіпр, Румунію та Словенію, у яких питома вага у загальній структурі фізичних осіб, що здійснювали принаймні одну з вищенаведених фінансових операцій через мережу Інтернет, не перевищує 3%.

Таким чином, можна зауважити, що віддалені технології надання різних фінансових послуг більшою мірою розвинуті у скандинавських країнах, тоді як найменший розвиток притаманний для держав колишнього соціалістичного блоку, що в комплексі можуть бути обґрунтовано як історичними передумовами економічного розвитку, так і неефективністю функціонування механізму захисту прав інвесторів та інших споживачів фінансових послуг, що обумовлено низькою якістю державного управління та інституціонального середовища.

Переходячи до другого блоку даного дослідження, що передбачає узагальнення та систематизацію існуючих теоретико-емпіричних напрацювань щодо визначення ролі фінансових діджитал-інновацій у процесах детінізації національної економіки, відмітимо, що серед науковців не сформувався уніфікованого погляду на дане питання.

Серед дослідників, що вказують на позитивний вплив фінансових інновацій у контексті стримування розвитку неформальної економіки можна відмітити Макгейді, Шнайдера та Блума [5], котрі відмічають, що розвиток тіньової економіки залежить від фінансових інновацій, які зменшують потребу у готівці, що призводить до більшої підзвітності та прозорості у контексті витрачання фізичними та юридичними особами фінансових ресурсів, оскільки наявність електронних слідів ускладнює анонімне витрачання

грошей. Дослідники також відмічають, що купюри великого номіналу більш активно використовуються в незаконній діяльності, а тому їх вилучення з обігу може бути більш ефективним у боротьбі з тіньовою економікою (банкноти та монети дрібного номіналу могли б залишатися в обігу для використання у повсякденних операціях, тоді як більш масштабні фінан-

сові операції здійснювалися б у безготівковій формі, що сприяло б їх контролюваності).

Схожої позиції дотримуються також Кук та Маккей [2], котрі відмічають, що мобільні та цифрові технології полегшують платіжні операції, спрощують доступ до цифрових гаманців, а користувачі, особливо у віддалених районах країни, можуть заощадити значний

Таблиця 1

Стан розвитку фінансових діджитал-інновацій у 33 країнах світу у 2016 році [4]

Країна	INV	INS	BANK	FIN	ATM	Branch	Int
Бельгія	3	4	2	8	88,34	36,55	86,52
Болгарія	0	1	1	2	94,16	48,52	59,83
Чехія	0	10	1	11	52,64	22,36	76,48
Данія	–	–	–	–	49,65	24,05	96,97
Німеччина	6	10	3	16	131,14	13,55	84,17
Естонія	3	30	7	32	69,96	10,42	87,24
Ірландія	1	15	2	16	90,65	21,61	–
Греція	0	3	1	3	59,28	24,62	69,09
Іспанія	2	4	1	6	113,04	61,81	80,56
Франція	3	5	2	8	104,74	37,19	79,27
Хорватія	1	2	1	3	127,41	32,73	72,70
Італія	2	5	1	7	94,09	47,63	61,32
Кіпр	0	2	0	3	50,06	34,34	75,90
Латвія	1	21	6	25	61,28	17,10	79,84
Литва	1	10	1	11	48,24	13,44	74,38
Люксембург	8	10	3	18	110,56	76,72	98,14
Угорщина	1	3	0	4	59,44	14,71	79,26
Мальта	2	7	1	8	55,04	34,30	78,08
Нідерланди	7	31	4	35	47,51	12,46	90,41
Австрія	3	3	0	6	162,92	12,66	84,32
Польща	1	3	1	4	72,45	31,01	73,30
Португалія	2	5	1	6	168,78	42,70	70,42
Румунія	1	1	0	2	66,78	28,02	59,50
Словенія	1	2	0	3	95,24	30,63	75,50
Словаччина	1	7	3	10	60,08	28,25	80,48
Фінляндія	12	19	9	31	31,69	7,31	87,70
Швеція	19	14	11	33	34,77	17,54	89,65
Ісландія	–	–	–	–	88,85	35,47	98,24
Норвегія	10	24	16	37	39,02	6,16	97,30
Швейцарія	–	–	–	–	98,42	42,46	89,13
Великобританія	6	34	6	38	129,50	–	94,78
Албанія	–	–	–	–	34,08	21,68	66,36
Туреччина	1	1	3	4	81,23	18,07	58,35

Примітка: **INV** – питома вага у загальній структурі фізичних осіб, що купували або продавали акції, облігації, цінні папери чи здійснювали інші інвестиційні операції через мережу Інтернет,%; **INS** – питома вага у загальній структурі фізичних осіб, що купували або поновлювали існуючі страхові поліси, включаючи ті, що пропонуються у вигляді пакета разом з іншою послугою (наприклад, страхування подорожей, що пропонується разом із квитком на літак) через мережу Інтернет,%; **BANK** – питома вага у загальній структурі фізичних осіб, що отримували позики або кредити від банків чи інших фінансових посередників через мережу Інтернет,%; **FIN** – питома вага у загальній структурі фізичних осіб, що здійснювали принаймні одну з вищенаведених фінансових операцій через мережу Інтернет,%; **Branch** – кількість відділень банків у розрахунку на 100 тис. осіб дорослого населення; **Int** – питома вага у загальній структурі фізичних осіб, що користуються Інтернетом.

час у дорозі та транспортні витрати, а також зменшити ризик крадіжки. Водночас, ці технології забезпечують доступ до більш широкого спектру фінансових послуг, що надаються цифровим способом. Автори також відмічають, що fintech сприяв появі нових форм фінансового посередництва. Зокрема, краудфандинг зазнав вибухового зростання, перетворившись із механізму, здебільшого обмеженого мистецтвом та творчими проектами, на широку платформу для залучення невеликої суми капіталу від великої кількості інвесторів. Однією з найбільш вражаючих особливостей краудфандингу є географічна диференціація постачальників капіталу та зменшена роль просторової близькості між інвесторами та підприємцями. Дедалі частіше банки співпрацюють з fintech -компаніями, надаючи позики через Інтернет-кредиторів, що може сприяти фінансовому включенню та охопленню дедалі ширшого кола економічних агентів. Однак, оскільки це співробітництво поглиблюється, що призводить до збільшення обсягів позик, цілком ймовірно, що вони вимагатимуть і посиленого регуляторного контролю. Таким чином, з одного боку бурхливий розвиток фінансових інновацій дозволяє мінімізувати витрати на залучення капіталу та збільшити прозорість цих операцій (наявність цифрових слідів), зменшуючи тим самим стимули серед економічних агентів до ведення незаконної підприємницької діяльності, проте, з іншого боку, це сприяє появі нових схем ухилення від сплати податків та тіньового виведення капіталу, що вимагає посилення контролю за цими операціями з боку регуляторів ринків фінансових послуг з метою своєчасного нівелювання ризиків тінізації економіки.

Разом з тим, Елгін [3] також емпірично доводить, що розвиток неформальної економіки та питома вага тіньового сектору у ВВП є значно меншою у країнах з кращим доступом до мережі Інтернет, що пояснюється як вищим рівнем фінансової грамотності населення та кращими можливостями доступу до інформації, так і більш інтенсивним розвитком фінансових діджитал-інновацій, що дозволяє оперативніше задовольнити потребу у фінансових ресурсах.

Разом з тим, на противагу попередній групі науковців, Бердієв та Сауноріз [1] наголошують на тому, що широкомасштабна глобалізація і цифровізація фінансових відносин, а також надмірна відкритість фінансових системи активують негативні імпульси, що спричиняють розширення неформального сектору економіки. Зокрема, дослідники відмічають, що розвиток фінансового сектору та інноваційних фінансових інструментів відбувається значно швидшими темпами, ніж адаптація нормативно-правового забезпечення та реформування інституціонального середовища функціонування цих фінансових посередників, що тим самим формує лазівки для розвитку схем ухилення від сплати податків, нелегального виведення капіталу, фіктивної комерційної діяльності тощо.

Висновки. Отже, за результатами проведеного аналізу можна зробити висновок, що найбільш популярним типом фінансових діджитал-інновацій є страхові, тоді як інвестиційні та банківські користуються меншим попитом серед економічних агентів. Віддалені технології надання різних фінансових послуг більшою мірою розвинуті у скандинавських країнах (Норвегія, Швеція, Фінляндія), тоді як найменший розвиток притаманний для держав колишнього соціалістичного блоку (Болгарія, Хорватія, Румунія, Словенія), а також Греції та Кіпру.

Узагальнення теоретико-емпіричних напрацювань щодо ролі фінансових діджитал-інновацій у процесах тінізації національної економіки засвідчило відсутність уніфікованої позиції дослідників щодо даного питання, адже вони наголошують як на низці позитивних наслідків діджиталізації, так і на появі нових загроз, які мають високий потенціал деструктивного впливу. Приймаючи до уваги такі суперечливі результати, виникає необхідність продовження та поглиблення емпіричних досліджень у цьому напрямку з метою виявлення закономірностей експансії тінізаційних процесів під впливом розвитку фінансових інновацій, а також розроблення конкретних рекомендацій щодо нівелювання їх деструктивного впливу на національну економіку.

Література

1. Berdiev A.N., Saunoris J. W. Financial development and the shadow economy: A panel VAR analysis. *Economic Modelling*. 2016. 57. 197–207.
2. Cook T., McKay C. How M-Shwari works: the story so far. Consultative Group to Assist the Poor and Financial Sector Deepening Kenya. 2015. URL: <https://www.cgap.org/sites/default/files/Forum-How-M-Shwari-Works-Apr-2015.pdf>.
3. Elgin C. Internet usage and the shadow economy: evidence from panel. *Economic Systems*. 2013. 37. 111–121.
4. Financial activities over the internet / Eurostat. 2017. URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_ec_ifi&lang=en.

5. MacGéidigh D., Schneider F., Blum M. Grey Matters: Charting the Development of the Shadow Economy. 2016. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/149321/1/cesifo1_wp6234.pdf.

References

1. Berdiev A.N., Saunoris J. W. Financial development and the shadow economy: A panel VAR analysis. *Economic Modelling*. 2016. 57. 197–207.
2. Cook T., McKay C. How M-Shwari works: the story so far. Consultative Group to Assist the Poor and Financial Sector Deepening Kenya. 2015. URL: <https://www.cgap.org/sites/default/files/Forum-How-M-Shwari-Works-Apr-2015.pdf>.
3. Elgin C. Internet usage and the shadow economy: evidence from panel. *Economic Systems*. 2013. 37. 111–121.
4. Financial activities over the internet / Eurostat. 2017. URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_ec_ifi&lang=en.
5. MacGéidigh D., Schneider F., Blum M. Grey Matters: Charting the Development of the Shadow Economy. 2016. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/149321/1/cesifo1_wp6234.pdf.